

Gedemilitariseerde zone

Wisseling van de wacht bij Toneelgroep Amsterdam en bij Het Zuidelijk Toneel.

Loek Zonneveld kijkt op zijn eigen manier terug.

Kleine kroniek van een decennium toneel

Op de eerste januari 2001 worden de banieren in Amsterdam en Eindhoven definitief verhangen. Gerardjan Rijnders vertrekt als artistiek leider van Toneelgroep Amsterdam, Ivo van Hove neemt zijn plaats in. Deze vertrekt op zijn beurt bij Het Zuidelijk Toneel in Eindhoven, om plaats te maken voor Johan Simons en Paul Koek, de artistieke leiding van de formatie die Het Zuidelijk Toneel Hollandia gaat heten. Naar aanleiding van deze wisseling van de wacht verschijnen een aantal indrukwekkende boekwerken met diepgravende terugblikken.

Proloog 1:

De briefjes met 'waarom?'

Middenin het laatste decennium van de twintigste eeuw stierf Jan Kassies. Hij was binnen de Nederlandse sociaal-democratie een van de laatste reuzen in het denken over kunst en cultuur. Op de avond na zijn crematie hield Jan Joris Lamers in het Amsterdamse Felix Meritis een geïmproviseerde monoloog over Jan Kassies: 'Hij vertegenwoordigde een soort olifantenmoed. Altijd doorlopen op het pad waarvan je denkt te weten dat je er moet lopen, zelfs al loop je je het heen-en-weer. Heel veel zaken die in de afgelopen jaren over kunstsubsidies zijn beslist, zouden er niet zijn geweest, als Jan Kassies niet met die olifantenmoed op zijn eigen pad was blijven lopen. Hij heeft na de Tweede Wereldoorlog van meet af aan tegen de kunstenaars geroepen: zég er wat van, zeg waaróm je het wilt, zeg dát je het wilt, en zeg hoé je het wilt. En probeer objectief te blijven, in de betekenis dat het ook zin heeft dat er ándere kunstenaars bestaan behalve jij.'

Jan Joris Lamers herinnerde zich die avond dat Jan Kassies in 1967 als de nieuwe directeur de Amsterdamse Toneelschool binnentrad. 'Het allereerste wat hij deed was ons allemaal een sleutel van de voordeur geven. Twee dagen daarna had hij op alle deuren van de lokalen een papiertje gehangen waarop stond "waarom?". En hij weigerde vervolgens te zeggen waarom hij dat deed. Bij alles wat je zei en wat je wilde, antwoordde Jan Kassies: dat is goed. Hij betrok ons in alles. Alles wat hij deed en gedaan had, dat was ook van ons, dat konden wij ook hebben gedaan en dat konden we ook doen. Dat was merkwaardig. We kenden dat niet: betrokkenheid. Die briefjes met de vraag "waarom?" op al die deuren, dat had natuurlijk alles te maken met het "waarom" op het toneel. Kassies wilde eerst de vraag naar het "waarom" aan de orde stellen, vóór we overgingen tot het oefenen. En dat oefenen was nu juist het enige wat we daar altijd deden. Dag in, dag uit. Alles op die school was gebaseerd op dat je iets moest kunnen. Maar dat er ook betrokkenheid aan te pas kwam, dat wisten we toen nog niet. We dachten dat "betrokkenheid" overal elders aan de hand was, maar niet in dat gebouw van de Amsterdamse Toneelschool. Op het moment dat je dat gebouw binnenkwam, was de wereld ver weg en afgelopen. Jan Kassies zei toen: "Binnen of buiten, dat is min of meer hetzelfde. Als je je maar afvraagt: waarom?" En wanneer je het "waarom" niet meteen ontdekte, dan was dat helemaal niet erg. Dan ging je het maar ergens zoeken. Als je 's morgens binnenkwam met het idee dat je persé iets moest, dan moest je dat van Jan Kassies maar

snel weer afleren. Dat heilige moeten, dat hoefde van hem niet zo. Vraag je maar af wat het "waarom" is, zei hij steeds opnieuw.'

Proloog 2:

De architectuur van onze dromen

Al een paar jaar hangt er boven mijn werktafel een korte tekst van de theatermaker Peter Sellars. Die gaat zo: 'De kunsten vormen een gedemilitariseerde zone. Een tijdelijk bevrijd gebied. Een plaats waar je pijnlijke vragen kunt stellen. We leven in een maatschappij, die op een gemene manier alles probeert vrolijk en leuk te houden. Pijn wordt gesmoord in een geforceerde lach. Gelukkig kunnen we via de kunst een enclave creëren. Een gebied waarin publieke rouw en gedeeld verdriet nog tot de mogelijkheden behoren. Waarna we – hardop lachend – begrijpen wát het precies is wat ons verenigt. We zijn kwetsbaar, niet langer belast. We zijn mensen. We hebben de oude waarden van het humanisme opnieuw ontdekt. De kracht die in het bevrijde gebied, in de gedemilitariseerde zone van de kunst, wordt wakker geroepen, is de herkenning van de architectuur van onze dromen. De wereld waarin je eindeloos zou willen reizen.'

Proloog 3:

Het gebundelde gelijk van de terugblik

Het herinnerings- en terugblik-boekwerk *Het Zuidelijk Toneel 1990-2000* heeft – naast het onvermijdelijke vogelvluchtperspectief en het daarbij behorende gelijk-achteraf – de onverbiddelijke uitstraling van een mausoleum,